

A román nemzetfogalom – francia szemmel

Claude Karnoouh: L'invention du peuple. Chroniques de Roumanie. Editions Arcantere, Paris, 1990. 333.

„E könyv fejezetei önálló krónikák, de azonos elméleti irányultságuk összehozza őket és kohéziót ad nekik, ez indokolja ugyanazon egy műbe való összeillesztésüket” – írja a bevezetőben a szerző. Az írások elméleti gerincét, gondolati törekvését az antropológus (néprajzkutató) munkájáról való reflexió, az etnikumra épülő nemzetállam (Etat-nation-ethnie vagy Etat-nation de l'ethnie) kialakulása, ideológiája, a legitimitását az archaikus népi kultúrára építő modern nacionalizmus és nemzetállam modernizációjának kérdései adják. Ezt fejezi ki a cím – „A nép kitalálása”. A krónika pedig az 1971 óta Romániába, Magyarországra visszatérő kutató, elméleti gondolkodó észrevételei, benyomásai az időben változó közép-európai világról. Az alcím: „Romániai krónikák”, de a tényleges tér, amelyről benyomásait megosztja velünk, valójában egyszerre szűkebb és tágabb. Egyrészt szűkebb, mert a leírásokban rendszeresen visszatérő táj a Kárpátok, a máramarosi vidék, ahol a szerző Breb faluban hosszabb időn át terepmunkát végzett, és ahová 1973 és 1983 között rendszeresen visszatért. Az általa tanulmányozott település ugyan azonosul az archaikus román faluval, de mégiscsak sajátos kárpáti alakulat, nem az „örök” román paraszti közösség. A krónikák másik régiója Erdély – ez a soknemzetiségű, színes, elmaradott táj. S végül a harmadik térbeli vonatkozási keret Budapest és Bukarest, a román és magyar nemzeti kultúrák és értelmiségi elitek.

A könyv indító mottói közül az első Ady Endre verse, A magyar jakobinus dala, a három bemutatott portré (*Találkozások* című fejezet) egyike magyar értelmiségi (Kolozsvárról Budapestre települt filozófus), s a krónikákat indító események, élmények az 1980-as évektől egyre inkább budapestiek vagy magyarországiak.

Jóllehet az etnikai alapokra épülő nemzeti ideológia elsősorban a román nacionalizmusra igaz, s Karnoouh is elsősorban a román nemzeti eszmével, kultúrával foglalkozik, értelmezései tágabb vonatkozásúak, s a 20. századi magyar fejlemények is értelmezhetőek és értelmeződnek is elemzése révén.

Claude Karnoouh neve és írásai az érdeklődő magyar közönség előtt sem ismeretlenek – a nemzetfogalomról, a közép-európai nacionalizmusokról, a folklór hasznáról és a modernizáció kérdéseiről írt cikkei, előadásai alapján felfigyelhetett rá. (Az ismertett könyv egyik fejezete pedig a *Holmiban* megjelent már.) Jómagamnak egy évtizede megadatott a szerencse, hogy közelebről megismerkedjem a Budapesten gyakran megforduló antropológus szerzővel, és eltérő szakmai munkánk ellenére közös szellemi érdeklődésünk, vitáink barátokká tettek. A könyv egyes gondolatait már korábban megosztotta velem, egyes élményei felismerhetőek számomra – ezért vállalkoztam a nehezen megközelíthető könyv ismertetésére, noha nem vagyok a könyvben tárgyalt kérdések szakembere. Teszem ezt azzal az elfogultsággal, hogy örülnék, ha szemlélete termékenyen segítene bennünket nemzeti kultúránk értelmezésében, tájékozódásunkban.

Karnoouh könyve nem könnyű olvasmány – szerzője gondos művésze a francia nyelvnek. Szellemi érdeklődése a görög filozófiától a kárpátokbeli román nyelvjárásig terjedő fordulatokkal gazdagítja fogalmi készletét, elemzése pedig bőven merítenek a német filozófiából Herdertől Heideggerig.

A mű – az egyes részek tényleges önállósága mellett – jól szerkesztett egész is. Az első két fejezet a jó megfigyelő – eredeti szakmájára nézve antropológus – szerző három portréja, illetve útibeszámoló Bukarestról, a modernitás és archaizmusok sajátos keverékét mutató Romániáról. A bevezető részt „A turista és az etnológus” című értekezés zárja le. Ebben mestersége alapkérdéseiről ír – a látszatokon való átlépésben jelölve meg szakmai törekvését.

Az impressziókat rögzítő bevezető rész már felvezeti a modern fogyasztói kultúra (a coca-cola és a Dallas tévésorozat világa) és az archaikus folklórra épülő nemzeti tömegkultúra (ezt a népi együttesek szimbolikus és tömegkulturális szerepe jelzi) egyidejűségének izgalmas problémáját. A könyv gerincét alkotó elmélettörténeti és elméleti fejezetek ezekkel a kérdésekkel foglalkoznak. *A nép kitalálása – a folklór tudásfilozófiai és történeti prolegomenái* című fejezet a Herder hatására megteremtett nyelvi-etnikai nemzetfogalom kialakulását követi nyomon, s az ekkor megszülető nemzeti művelődés (Bildung) fogalmát járja körül. Karnoouh a felvilágosodás eszméinek közép-európai átváltozásai nyomán kialakult *peuple-ethnie-nation* azonosítással magyarázza a 19. században a parasztság felfedezését, és a vele kapcsolatos korábbi felvilágosodott attitűd megváltozását. A parasztból, a babonás, elmaradott vademberből a nemzeti kultúra őrzője, hordozója lesz.

Az új értelmiségi magatartás szülte a néprajz (folklór) tudományát, és ez utóbbi teremtette „népi kultúrát” s az erre felépített nemzeti kultúrákat. *A folklór helyes használata* című fejezet a folklorizmus, a nemzeti kultúra egyes elemeivel foglalkozik.

A harmadik teoretikus fejezet – *Hogyan lehetünk modernek?* – a román modernizáció elméleteivel, Lucian Blaga és Constantin Noica nézeteivel foglalkozik. Itt jól nyomon követhető a szerző módszere, fejtegetéseinek szerkezete - az elemzés a fogyasztói társadalom irányában gyorsabban haladó Magyarország és Románia bonyolult viszonyát elemzi, leírva részletesen az 1988-as Hősök téri tüntetést. A konkrét élményektől elszakadva a modernizáció áráról értekeznek, majd innen tér át az 1968 utáni Románia elemzésére, végül pedig a román elmaradottságra. Részletesen ismerteti Románia történeti útját, majd pedig Blaga eszméit a „román faluról”, valamint Noica „románság” fogalmát. A tapasztalati élménytől jut el a teoretikus feldolgozásig és megértésig.

A könyv *Requiem* című utolsó fejezete a kiinduláshoz tér vissza. Szubjektív elemzéssel kezdi arról, hogy mit jelent számára a Kárpátok, majd pedig remek portrékban mutat be néhány falusi embert, akikkel terepmunkája során találkozott. A régi archaikus paraszti világ típusainak emlékei ők – a szerző számára ők a valódi nép.

A könyv nyilvánvalóan fontos munka a román nacionalizmussal, a nemzetfogalmakkal foglalkozó szakembereknek. De a magyar nemzeti identitás szempontjából sem lényegtelen mondandója – a nép-etnikum-nemzet azonosítása nálunk is él.

A modernizáció és nemzeti kultúra kérdésében talán sokszor ellenkezést vált ki belőlünk a szerző állítása a tőke és pénz, a fogyasztás elkerülhetetlen uralmáról. Egyes oldalvágásait az etnikai genocídium kapcsán nyugati kollégáinak szánta – egyrészt érvelése azt hangsúlyozza, hogy a francia forradalom nyomán Franciaországban is megtörtént egy szükségszerű „etnikai genocídium”, az egységes nemzetállam megteremtése kiirtotta a helyi etnikai kultúrákat, másrészt a modern kapitalizmus rombolása és tömegkultúrája a világ minden pontján szül tragikus eseményeket, ezekből politikai és ideológiai elfogultságból emelnek ki „fekete bárányokat”, s feledkeznek meg másokról. Esetleges elvont igazságok mellett e nézetek közép-európai konnotációja más, befogadásuk ellenérzésbe ütközik.

Claude Karnoouh könyvében visszatérő kép a turista és az antropológus párhuzama-ellentéte. A szerző élesszemű megfigyelőként járt a térségben - s szellemi téren pedig igen széles skálán mozog. Eredeti szakmájától igencsak messzire kalandozik. Történeti és filozófiai fejtegetései célratorók – lehet, hogy az egyes területek szakemberei megütközhetnek elemzésein, de gondolatai mindenképpen továbbgondolásra vagy akár ellentmondásra ingerelnek.

A könyv számtalanszor elárulja szerzője pozitív elfogultságát a Kárpátok, Erdély, Bukarest és Budapest iránt. Munkája nem elsősorban a nyugati világnak közvetíti az itteni archaikus világot. Claude Karnoouh nem egy sajátos, elsüllyedő világot akar Európának bemutatni, a nyugati emberrel megszerettetni. Talán vagy nem is csak talán a nyugati tudományosság eszméit próbálja ki rajtuk. A modern és archaikus kultúra, a nacionalizmus

Regio – Kisebbségi Szemle 1992. 3. évf. 3.sz.

általános megismerése hajtja érdeklődését, s ebben terep, példa számára a világ e része.
Vagyis antropológusként sajátosságainkat az egyetemes elemeiként értelmezi.

Benda Gyula